

***Η γλώσσα της ορολογίας ή η ορολογία της
γλώσσας: μία πτυχή της μελέτης και της
διδασκτικής της γλωσσικής επικοινωνίας***

Μαρία Δημάση, Αν. Καθηγήτρια ΔΠΘ

**Παρασκευή Σαχινίδου, Υπ. Διδάκτορας,
ΔΠΘ**

Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

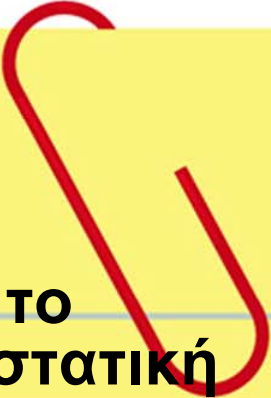

Η παραδοχή της κοινωνικής και επικοινωνιακής διάστασης της επικοινωνίας εν γένει και της γλωσσικής επικοινωνίας ειδικότερα οδήγησε στην ανάπτυξη μιας ορολογίας που φιλοδοξεί να αποτυπώσει, να αποσαφηνίσει και να μελετήσει τα περίπλοκα και δυναμικά εξελισσόμενα δίκτυα των κοινωνικών πρακτικών και των σχέσεων που διαμορφώνουν το τοπίο της επικοινωνίας και διαμορφώνονται από αυτό.

Περί κειμένων

Πρόκειται για εκφωνήματα που διακρίνονται για τη συνοχή και τη συνεκτικότητα τους, δημιουργούν ένα σημασιολογικό συνεχές με ολοκληρωμένο νόημα, κατά περίπτωση, στο πλαίσιο κοινωνικά και επικοινωνιακά λειτουργούντων συμφραζόμενων, και συνιστούν ένα κοινωνικά, πολιτισμικά οριοθετημένο υποκειμενοποιημένο μήνυμα. Οι έννοιες των κειμένων είναι διαπραγματεύσιμες στη διάρκεια της κοινωνικής διεπίδρασης για την οποία και από την οποία παράγονται. Οι κανόνες δομής και δόμησής τους εξαρτώνται από το περικείμενο (context) και το συγκείμενο (co-text) εγκεντρισμένα στα εκάστοτε κοινωνικο-πολιτισμικά πλαίσια.

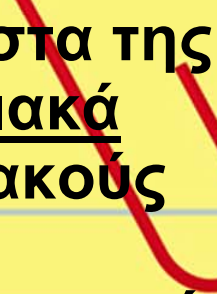

Στην εποχή της πολυτροπικής επικοινωνίας το κείμενο δεν αντιμετωπίζεται πλέον μόνο ως στατική γλωσσική οντότητα αλλά ως εξελισσόμενη διαδικασία παραγωγής λόγου αλλά και άλλων σημειωτικών εργαλείων, σε καταστασιακά, πολιτισμικά και γνωσιακά συμφραζόμενα. Η εννοιολογική προσέγγιση μετατοπίστηκε από το υλικό κείμενο, προϊόν της διαδικασίας της γραφής ή του συνομιλιακού λόγου, στο διαπραγματεύσιμο κείμενο ως αντικείμενο κατανόησης και ερμηνείας (αποτέλεσμα της διαδικασίας πρόσληψης και ανταπόκρισης) του αναγνώστη.

Genre: ορισμοί: συγκλίσεις και αποκλίσεις στη διεθνή βιβλιογραφία

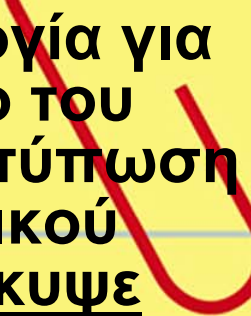
Στη διεθνή βιβλιογραφία ο όρος χρησιμοποιείται για τη δήλωση της διαδικασίας (process, για παράδειγμα: περιγράψω) ή του τελικού προϊόντος (product, για παράδειγμα: περιγραφή). Προτείνονται κατηγοριοποιήσεις ως εξής: *describe, explain, instruct, argue, narrate*.

Κάθε genre προσδιορίζεται ως τέτοιο με βάση ένα ειδικό γνωσιακό και δραστικό πεδίο με συγκεκριμένο θεματικό περιεχόμενο το οποίο υποστηρίζεται από κατάλληλο ύφος και δομή. Πρόκειται για κοινωνικές κατασκευές που εξυπηρετούν διαφορετικές κοινωνικές λειτουργίες.

Στη διδακτική των ξένων γλωσσών, και μάλιστα της αγγλικής, ως genres αποδίδονται επικοινωνιακά γεγονότα που οροθετούνται από επικοινωνιακούς στόχους και από στοιχεία δομής, ύφους, περιεχομένου από την πλευρά αφενός του πομπού και αφετέρου του δέκτη.

Συνοψίζοντας τις εννοιοδοτήσεις του genre σημειώνουμε ότι ως όρος παραμένει ασαφής όσον αφορά το ακριβές σημαινόμενό του· πρόκειται για ορισμένο αριθμό *genres* αντικειμενικά και σταθερά προσδιορισμένων ή κατ' άλλους για απροσδιόριστο-απεριόριστο αριθμό μορφών επικοινωνίας που κατά περίπτωση μορφοποιούνται ανάλογα με τα στοιχεία του κοινωνικού συγκείμενου.

Τα τελευταία χρόνια σημειώνεται στην ορολογία για τα genres μία σύγκλιση θέσεων στο επίπεδο του επιστημονικού διαλόγου που οδηγεί στη διατύπωση ενός περιγραφικού και ταυτόχρονα λειτουργικού ορισμού: είναι ένα πλαίσιο αρχών που προέκυψε από τη στροφή από μία προσέγγιση που εστίαζε στη διαδικασία (process approach) στην προσέγγιση με εστίαση στο συμφραστικό πλαίσιο (contextual approach).

Στο σημείο αυτό αναφέρουμε τη βασική απόκλιση - διάσταση της σημασίας του genre ανάμεσα στους Martin, Halliday, Rothery, Swales από τη μία πλευρά και Kress από την άλλη. Για τους πρώτους το genre αφορά κοινωνικές πρακτικές/δραστηριότητες (έτσι το genre αντικαθιστά το περιεχόμενο του όρου field-πεδίο) και είναι υπερκείμενο του ύφους, τοποθετούμενο στο μικροεπίπεδο του κειμένου ενώ το ύφος στο μακροεπίπεδο.

Για τον Kress αφορά κοινωνικές σχέσεις και θεωρείται ως υποκείμενη παράμετρος των επιπέδων ύφους ενός κειμένου το οποίο συνιστά ευρύτερη έννοια, ενώ δεν αφορά πρωταρχικά τις κοινωνικές πρακτικές (με τις οποίες το συνδέει, βέβαια, άμεσα και άρρηκτα) αλλά κοινωνικές σχέσεις/θεσμικές δομές.

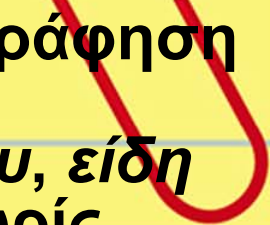

Στο πλαίσιο των ρευστών κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες διαμορφώνουν και διαμορφώνονται από την επικοινωνία, διασφαλίζεται η απαιτούμενη ευελιξία του όρου η οποία οδηγεί στη διαπίστωση για τη αντίστοιχη ρευστότητα, μεταβλητότητα και υβριδικότητα των genres που υπαγορεύεται από τη διαχρονικά και συγχρονικά δυναμική και ρευστή κοινωνική και επικοινωνιακή πραγματικότητα.

Το κείμενο και κατά συνέπεια το *κειμενικό είδος* επαναπροσδιορίζονται σημασιολογικά στο πλαίσιο της πολυτροπικής επικοινωνίας της εποχής μας, με αποτέλεσμα οι θεωρητικές αποκλίσεις να εξομαλύνονται κάτω από την έννοια της πολυτροπικότητας η οποία δημιουργεί σχέσεις υπερωνυμίας σε σχέση με όλες τις ήδη γνωστές κατηγοριοποιήσεις.

Genre: η χρήση του όρου στην ελληνική βιβλιογραφία

Ο όρος *genre* στην ελληνική γλώσσα μεταφράστηκε κυρίως ως γένος λόγου ή ως κειμενικό είδος για να αποτελέσει μία παράμετρο στην προσπάθεια εννοιοδότησης της επικοινωνίας γενικά. Η μετάφραση αποδίδει το genre στο χώρο της γλωσσολογίας ως ένταξη και τοποθέτηση κειμένων με συναφή κειμενικά στοιχεία σε ένα δίκτυο ως αποτέλεσμα συναφών, αναλογικά, κοινωνικών πρακτικών και κοινωνικών σχέσεων που πραγματώνονται σε μία συγκεκριμένη πολιτισμική πραγματικότητα, εγγράφοντας και αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα κατά την παραγωγή τους το υπάρχον και το προσδοκώμενο να διαμορφωθεί επικοινωνιακό πλαίσιο. Το genre χρησιμοποιείται ως κοινός όρος δανεισμού για να παρουσιάσει ως ταυτόσημες τις έννοιες λόγος και κείμενο, επειδή έτσι χρησιμοποιούνται συχνά παρόλο που είναι διακριτές οι σημασίες τους.

Η Ιορδανίδου επιχειρεί μία συνοπτική χαρτογράφηση της σχετικής ελληνικής βιβλιογραφίας όπου χρησιμοποιούνται όροι όπως είναι *γένη λόγου*, *είδη λόγου*, *κειμενικά είδη*, *κειμενικοί τύποι* κ.ά. χωρίς σαφή οροθέτηση με αποτέλεσμα να σημειώνονται πολλές αποδόσεις του *genre* στην ελληνική γλώσσα χωρίς διαμορφωμένα κριτήρια επιλογής της σχετικής ορολογίας και μάλιστα χωρίς να αποτελούν κάποιες φορές τη μετάφραση της λέξης *genre* (ανεπιτυχώς έχει αποδοθεί και ως *δείγμα κειμένου*). Το *κειμενικό είδος* σημειώνεται και ως κατηγοριοποίηση των κειμένων (άρθρα σε εφημερίδες, συνταγές, επιστολές κλπ.) ενώ η δυναμική κειμενική ταυτότητα στο πλαίσιο των κοινωνικών περιεχόμενων εντάσσεται στην έννοια του *κειμενικού τύπου*.

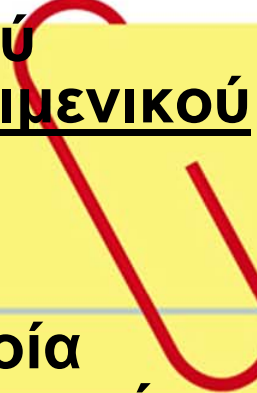

Φαίνεται πως ο μεταφρασμένος όρος *κειμενικό είδος* χρησιμοποιείται χωρίς ιδιαίτερες απαιτήσεις συμφωνίας με το περιεχόμενο του *genre* και, όπως προκύπτει από το συγκεκριμένο του επιστημονικού κειμένου κατά περίπτωση, περιγράφει το *κείμενο* με ειδολογικά κριτήρια που αφορούν κυρίως τους γλωσσικούς πόρους με τους οποίους δομείται.

Genre: Σύνδεση του όρου με τη γλωσσική εκπαίδευση- παιδαγωγικές και διδακτικές συνεπαγωγές

Η έννοια του genre φαίνεται πως συνδέεται με τον εγγραμματισμό (literacy), ο οποίος σε μία διεπιστημονική προσέγγιση δηλώνει το σύνολο των γλωσσικών και μεταγλωσσικών γνώσεων και δεξιοτήτων τις οποίες συναπαρτίζουν η κατανόηση, η ερμηνεία και η παραγωγή ποικίλων ειδών λόγου και τύπων κειμένου που απαιτούν οι ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας των νέων τεχνολογιών και της πολυπολιτισμικότητας.

Στο πλαίσιο της διδασκαλίας-κατάκτησης του σχολικού εγγραμματισμού πραγματοποιούνται στο διδακτικό χρόνο διάφοροι διδακτικοί λόγοι οι οποίοι αποτυπώνονται σε διαφορετικές διδακτικές πρακτικές που συγκροτούνται από διαδοχικές δραστηριότητες-διδακτικά συμβάντα, δράσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών και σχηματίζουν τη δομή τους μέσα από το επίπεδο ύφους του ρυθμιστικού και του διδακτικού λόγου.

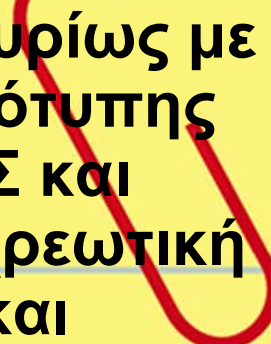
Η διδασκαλία θεωρείται κειμενικό είδος αφού διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά του genre-κειμενικού είδους (συγκεκριμένη δομή, στόχους που ικανοποιούνται με την τήρηση διαδοχικών «βημάτων») και έτσι τα διδακτικά συμβάντα αποτελούν μία σειρά κειμενικών ειδών η οποία συγκροτεί ένα ιδιαίτερο διδακτικό μακροκειμενικό είδος (curriculum macrogenre). Οι θέσεις αυτές τοποθετούν τα συμβάντα λόγου στον επίσημο σχολικό χρόνο αν και οι επικοινωνιακές πρακτικές που σχετίζονται με το γλωσσικό μάθημα εκτείνονται και έξω από την τάξη (για παράδειγμα στις κατ' οίκον εργασίες), οπότε γίνεται λόγος πλέον για δίκτυο/α των κειμενικών ειδών (genre network) στο πλαίσιο του οποίου αλληλεπιδρούν και συνδιαμορφώνονται οι ταυτότητες των κειμένων και των υποκειμένων, μαθητών και εκπαιδευτικών, δηλαδή της κατά περίπτωση κοινότητας πρακτικής λόγου που τα εν λόγω υποκείμενα συγκροτούν.

Οι θέσεις αυτές υπηρετούνται από τις αρχές της παιδαγωγικής του γραμματισμού με βάση τα κειμενικά είδη η οποία αφορά ιδιαίτερα τις κοινωνικά ευάλωτες ομάδες που στο πλαίσιο του σχολικού εγγραμματισμού έχουν την ευκαιρία πρόσβασης στα ισχυρά κειμενικά είδη του δυτικού πολιτισμού. Ο σχεδιασμός της γλωσσικής διδασκαλίας, επομένως, εστιάζει τη σκοποθεσία του στην μελέτη κειμένων τα οποία επιλέγονται με κριτήρια ειδολογικά αλλά και δια-πολιτισμικού περιεχομένου.

Η θέση του όρου στην ελληνική γλωσσική εκπαίδευση - Διαπιστώσεις

Διαπιστώνεται ασυμφωνία και στη μετάφραση του όρου αλλά και στην προσπάθεια δημιουργίας ταξινομήσεων των κειμένων κυρίως για σχολική χρήση. Η Ιορδανίδου δηλώνει ρητά ότι στις ρηματικές επιλογές της δημιουργεί συνθήκες «σύμβασης» προκειμένου να διασφαλίσει τη συμβατότητα της ορολογίας των κειμένων της με το πλαίσιο αναφοράς του γλωσσικού μαθήματος: Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΔΕΠΠΣ)-Αναλυτικά Προγράμματα (ΑΠΣ), βιβλία οδηγιών για τους εκπαιδευτικούς, βιβλία του μαθητή. Ο Ματσαγγούρας καταγράφει συστηματικά τις σχετικές προτάσεις ταξινόμησης των κειμένων, οι οποίες ουσιαστικά αποτελούν συμβολή στην οροθέτηση του διδασκόμενου θεσμικού-εξουσιαστικού σχολικού λόγου και προκύπτουν από την αβασάνιστη χρήση της πολυσημίας των μεταφραστικών αποδόσεων του όρου genre.

Οι αποκλίσεις των επιστημονικών θέσεων κυρίως με σημείο αναφοράς το σημαινόμενο της πρωτότυπης δάνειας λέξης αντανακλώνται και στα ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ για τη γλωσσική διδασκαλία στην υποχρεωτική εκπαίδευση, όπου δεν γίνεται συστηματική και τεκμηριωμένη χρήση του κειμενικού είδους. Η κατάσταση διαφοροποιείται στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών για τη Νεοελληνική Γλώσσα και τη Λογοτεχνία στην υποχρεωτική εκπαίδευση, το οποίο εφαρμόζεται πιλοτικά σε σχολεία της χώρας και όπου χρησιμοποιείται η σύγχρονη επιστημονική ορολογία αναφορικά με τον ρόλο του κειμένου στη διδασκαλία της γλώσσας στο πλαίσιο της κειμενοκεντρικής προσέγγισης. Είναι προφανές ότι η θετική αυτή εξέλιξη συναρτάται με την αντίστοιχη της γλωσσοδιδακτικής επιστήμης στην Ελλάδα.

Ο επιστημονικός διάλογος που εξελίσσεται σχετικά με το περιεχόμενο του όρου genre και κατατίθεται σε δημοσιευμένες επιστημονικές εργασίες καταλήγει στη γενική διαπίστωση:

η απόσταση μεταξύ της πρόθεσης του επιστημονικού λόγου και της πραγμάτωσής του στο σχολικό-διδασκτικό λόγο παραμένει μεγάλη κυρίως αναφορικά με την ανάγκη πλαισίωσης του τελευταίου με τις αρχές της παιδαγωγικής των πολυεγραμματισμών.

Σας ευχαριστούμε.